

25.5.2018

EOAK/7166/2017

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Piatta Skottman-Kivelä

KOLLEKTIIVINEN RANGAISTUS KOULUSSA

1 KANTELU

Kantelija arvosteli kirjeessään A:n kunnan koulun menettelyä kieltää kaikilta kantelijan lapsen luokan oppilailta matkapuhelimien käyttö kouluaikana joidenkin oppilaiden pelattua puhelimitään sopimattomia pelejä. Kantelijan mukaan menettely vaikeutti hänen yhteydenpitoaan lapseen. Kantelija kertoi, että koulussa käytettiin usein tällaisia kollektiivisia rangaistuksia.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta saatiin A:n koulun rehtori B:n selvitys ja A:n kunnanhallituksen lausunto. Opetushallitus antoi asiassa lausunnon.

3 RATKAISU

3.1 Saatu selvitys

Rehtori B:n selvityksen mukaan hän oli 8.12.2017 ilmoittanut koulun oppilaille, että matkapuhelimia ei 21.12.2017 asti saa käyttää kouluaikana. "Kännykkäkiellon" aikana opettaja oli aamuisin ottanut oppilaiden matkapuhelimet lukittuun kaappiin. Kiellon syynä oli ollut se, että oppilaat olivat pelanneet puhelimilla heidän ikäänsä nähden sopimattomia pelejä. Kielto oli annettu pääasiallisesti kasvatus- ja opetustarkoituksessa.

Rehtori B toteaa selvityksessään, että kantelijan lapsi oli ollut tänä aikana tavoitavissa koululta opettajan puhelimen kautta. B:n mukaan kollektiivirangaistuksia ei koulussa käytetä, eikä hän aiemmin ollut tällaisia rangaistuksia asettanut.

Selvityksen mukaan koulun järjestyssäännöissä määriteltiin mobiililaitteiden käytöstä seuraavaa:

"4. MOBIILILAITTEIDEN KÄYTTÖ

- Mobiililaitteita (esim. matkapuhelin, tablet-tietokone, älykello) saa olla mukana koulussa, mutta en käytä sitä ilman lupaa ja sovittua tarkoitusta oppituntien aikana.
- Koulu ei vastaa rikkoutuneesta tai kadonneesta mobiililaitteesta.
- Pidän puhelimen hälytys- ym. äänet mykistettynä oppituntien aikana.
- En käytä mobiililaitteitani kiusaamiseen tai toisten häiritsemiseen enkä toimintoihin joiden ikäraja on suurempi kuin oma ikäni. Tähän mukaan luetaan sosiaalinen media (Facebook, Instagram, Whatsapp, Twitter yms.)"

A:n kunnanhallituksen lausunnon mukaan koulun normaalien käytänteiden mukaan oppilaat voivat välituntiaikana käyttää mobiililaitteitaan, mutta mikäli laitteet aiheuttavat järjestyssääntöjen rikkomista, voidaan niiden käyttöä väliaikaisesti rajoittaa. Mobiililaitteiden käyttökielto kouluaikana oli suunnitellusti kumottu koulun alettua jälleen 8.1.2018. Kunnanhallituksen näkemyksen mukaan mobiililaitteen käyttökielto oli annettu kasvatus- ja opetustarkoituksessa.

Opetushallitus viittaa lausunnossaan keväällä 2017 julkaisemaansa ohjeeseen tietokoneen, kännykän ja muiden mobiililaitteiden käyttöön liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista koulussa (*Opetushallitus, Oppaat ja käsikirjat 2017:5a*). Oppaassa on todettu muun ohella seuraavaa.

Järjestyssäännöissä voidaan määrätä muun muassa matkapuhelimien ja muiden mobiililaitteiden käytöstä oppituntien tai muun opetussuunnitelman mukaisen opetuksen aikana. ---Koulun järjestyssäännöissä ei voida kokonaan kieltää mobiililaitteiden tuomista kouluun, mutta järjestyssäännöillä voidaan rajoittaa mobiililaitteiden käyttöä opetuksen aikana. Järjestyssäännöissä voidaan kieltää mobiililaitteen opetusta tai oppimista häiritsevää käyttöä oppitunnilla. Koulu voi edellyttää, että mobiililaitte on häiriötä aiheuttamattomassa tilassa opetuksen aikana.

---Välitunneilla mobiililaitteen käyttöä ei voida kokonaan kieltää, mutta silloinkin kiusaamiseen sekä häiritsevään tai muuhun epäasialliseen käyttöön koulun tulee puuttua. Koulu voi suosittaa, että välitunnilla liikutaan ja tehdään jotain muuta kuin käytetään mobiililaitetta.

---Jos koulu rajoittaa mobiililaitteen käyttöä välitunnilla, tulee sen huolehtia, että oppilaalla on tarvittaessa mahdollisuus esimerkiksi ottaa yhteyttä huoltajaansa tai hoitaa henkilökohtaisia asioitaan, joita ei voi siirtää myöhemmäksi. Opetuksen järjestäjä voi määrätä järjestyssäännöissä, että mobiililaitetta saa käyttää välitunneilla tietyssä paikassa ja tietynä aikana. Koulussa voi olla käytössä erityisesti mobiililaitteen käytölle tarkoitettu alue tai paikka ja toisaalta mobiililaitteevapaita alueita. Koulussa voi olla käytössä yksi tai useampia välitunteja, jolloin laitetta saa käyttää ja muina välitunteina laite on laukussa tai muussa sovitussa paikassa. Ohjatun toiminnan, kuten ohjatun liikuntavälitunnin aikana, mobiililaitteen käyttöä voidaan rajoittaa. Koulussa voidaan laatia yhdessä oppilaiden ja heidän huoltajiensa kanssa järjestyssääntöjä tarkentavia pelisääntöjä tietokoneen, kännykän ja muiden mobiililaitteiden käytöstä koulussa. Oppilaat ja heidän huoltajansa voivat sitoutua noudattamaan pelisääntöjä ja allekirjoittaa ne, mutta muodollisesti ei ole kyse sopimuksesta. Perusoikeuksista ei voida sopimuksella luopua oppilasta tai huoltajaa sitovasti.

3.2 Keskeiset oikeusohjeet ym.

Suomen perustuslaki

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Lain 10 §:n 2 momentissa säädetään yksityiselämän suojasta, että kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Lain 12 §:n mukaan jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Lain 15 §:n mukaan jokaisen omaisuus on turvattu.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksessä vahvistetaan, että perustuslain turvaamat perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat myös lapsille.

Perusopetuslaki

Perusopetuslain 3 §:n 2 ja 3 momenttien mukaan opetus järjestetään oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä. Opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa.

Perusopetuslain 29 §:n 1 momentin mukaan opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Pykälän 2 momentin mukaan kouluun ei saa tuoda eikä työpäivän aikana pitää hallussa sellaista esinettä tai ainetta, jonka hallussapito on muussa laissa kielletty tai jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta taikka joka erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen ja jonka hallussapidolle ei ole hyväksyttävää syytä.

Pykälän 3 ja 4 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa tai muussa opetuksen järjestämipaikassa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä koulu yhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä. Edellä 4 momentissa tarkoitetuissa järjestyssäännöissä ja muissa järjestysmääräyksissä voidaan antaa koulu yhteisön turvallisuuden ja viihtyisyyden kannalta tarpeellisia määräyksiä käytännön järjestelyistä ja asianmukaisesta käyttäytymisestä sekä tarkempia määräyksiä 2 momentissa tarkoitetuista esineistä tai aineista sekä niiden käytöstä ja säilytyksestä. Lisäksi määräyksiä voidaan antaa koulun omaisuuden käsitteystä, koulun tilojen siisteydestä huolehtimisesta sekä oleskelusta ja liikkumisesta koulurakennuksissa ja koulun alueella.

Perusopetuslain mukaisista ojentamis-, kurinpito- ja turvaamiskeinoista sekä menettelyistä säädetään lain 35 a–36 i §:ssä. Lain 36 d §:ssä säädetään rehtorin tai koulun opettajan oikeudesta yhdessä tai erikseen ottaa haltuunsa oppilaalta 29 §:n 2 momentissa tarkoitettu kielletty esine tai aine tai sellainen esine tai aine, jolla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista.

Perusopetuslain 36 f §:ssä säädetään haltuunoton ja tarkastamisen yleisistä periaatteista muun ohella, että toimenpiteet on toteutettava mahdollisimman turvallisesti, eikä toimenpiteillä ei saa puuttua oppilaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityisyyteen enempää kuin on välttämätöntä opiskelurauhan ja turvallisuuden varmistamiseksi. Esineiden ja aineiden haltuun ottamisessa ja oppilaan tarkastuksessa on noudatettava olosuhteiden edellyttämää hienotunteisuutta. Toimenpiteiden käyttö tulee kouluissa suunnitella ja ohjeistaa.

Perusopetuslain 36 g §:n 1 momentin mukaan opettajan tai rehtorin 36 d §:n perusteella haltuun ottama häirintään käytetty esine tai aine tulee luovuttaa oppilaalle oppitunnin tai koulun tilaisuuden päättymisen jälkeen. Jos on todennäköistä, että häirintä oppitunnin jälkeen jatkuu, häirintään käytetty esine tai aine tulee luovuttaa oppilaalle viimeistään työpäivän päättyessä.

Lain esityöt

Perusopetuslain 36 d §:n ja 36 f §:n yksityiskohtaisissa perusteluissa (1267/2013, HE 66/2013 vp) on todettu, että tarve puuttua ja samalla rajoittaa oppilaan perusoikeuksia liittyy sellaisten esineiden ja aineiden pois ottamiseen, jotka voidaan määritellä oppilaalle itselleen tai muille koulu yhteisön jäsenille vaarallisiksi. Näitä ovat mm. erilaiset aseet ja päihteet tai muut esineet tai aineet, jotka voivat muodostua uhaksi hengelle, terveydelle tai toisten omaisuudelle. Tarve ottaa haltuun oppilaan esine liittyy myös sellaisiin esineisiin, joilla vakavasti häiritään opetusta ja samalla muiden oppimista.

Edelleen hallituksen esityksen mukaan ottamalla esine haltuun ilman oppilaan suostumusta ja tutkimalla oppilaan tavarat kajotaan hänelle kuuluvaan omaisuuden ja yksityisyyden suojaan sekä rajoitetaan hänen oikeuttaan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Näin ollen näiden keinojen käytön tulee olla tarkasti lainsäädännössä rajattu, ja niiden käytölle tulee aina olla välttämätön tarve. Mainitut keinot voivat olla perusteltuja, mikäli niillä suojellaan oppilaan omaa tai muiden oikeutta oppimiseen ja turvalliseen oppimisympäristöön, eikä käytettävissä ole lievempiä ja vähemmän perusoikeuksia rajoittavia keinoja. Keinojen tulee olla oikeassa suhteessa tavoitteisiin nähden ja niiden tulee rajoittaa perusoikeuksia mahdollisimman vähän.

Toimenpiteiden tulee olla välttämättömiä opetuksen tai turvallisen opiskeluympäristön turvaamiseksi. Näin ollen opettajan tulee esineen takavarikoimiseksi ensin käyttää kaikki käytettävissä olevat lievemmat keinot kiellettyjen esineiden pois ottamiseksi. Myös esimerkiksi häirinnän tason tulee olla sellainen, että opetustilaisuus selkeästi häiriintyy. Häiriön tulee olla tosiasiallista, eikä esineitä voi ottaa haltuun siksi, että niitä voidaan potentiaalisesti käyttää häirintään.

Eduskunnan sivistysvaliokunta korosti lakiesitystä koskevassa mietinnössään (SiVM 10/2013 vp), että opettajien ja rehtorien toimivaltuudet muun ohella ottaa haltuun häirintään käytettäviä tai vaarallisia esineitä ja aineita sekä tarkastaa oppilaan tai opiskelijan tavarat ovat viimesijaisia ja poikkeuksellisia keinoja puuttua oppilaiden ja opiskelijoiden ei-toivottavaan käyttäytymiseen ja turvallisuuden vaarantumiseen. Tätä näkemystä vahventavat myös perustuslakivaliokunnan kannanotot. Perustusvaliokunta tähdensi lausunnossaan (PeVL 35/2013) asianmukaisia oikeasuhtaisuusvaatimuksia myös esineiden ja aineiden haltuunottoon oikeuttavien säännösten osalta.

Laillisuusvalvontakäytäntöä

Apulaisoikeuskanslerin viimeaikaisessa ratkaisussa (OKV/1219/2017, 2.3.2018) oli kyse tilanteesta, jossa oppilas oli leirikoulun museoretkellä käyttäytynyt huonosti muun muassa koskella taulua, minkä vuoksi opettaja oli takavarikoinut häneltä matkapuhelimen seuraavaan päivään. Apulaisoikeuskansleri totesi, että luokanopettaja oli menetellyt perusopetuslain vastaisesti, kun hän oli ottanut oppilaalta pois matkapuhelimen, vaikka se ei ollut mitenkään liittynyt kyseiseen museossa tapahtuneeseen tilanteeseen.

3.3. Arviointi

Opetushallitus antoi tässä asiassa lausunnon, jossa se katsoi, ettei koulun toiminta ollut perusopetuslain eikä Opetushallituksen edellä mainittujen ohjeiden mukaista.

Opetushallitus kiinnitti lausunnossaan huomiota erityisesti seuraavaan:

Puhelimet on kerätty koulupäivän aluksi lukittuun kaappiin ja palautettu oppilaille vasta koulupäivän jälkeen. Perusopetuslaki mahdollistaa haltuunoton tilanteissa, joissa oppilas häiritsee mobiililaitteella omaa tai toisen oppimista. Tässä tapauksessa puhelimet on kerätty riippumatta siitä, onko niillä häiritetty vai ei eikä puhelimia ole palautettu oppilaille opitunnin päättymisen jälkeen, vaan vasta koulupäivän päättymisen jälkeen.

Asiakirjojen perusteella määräaikainen kännykkäkielto on ollut koulun yksipuolisesti päättämä tilapäinen käytäntö, ilman että oppilailla tai huoltajilla olisi ollut mahdollisuus ilmaista mielipiteensä tai osallistua yhteisten pelisääntöjen laatimiseen. Vaikka pelisäännöt olisi laadittu yhdessä ja oppilaat ja huoltajat olisivat sitoutuneet niitä noudattamaan, perusoikeuksista ei voida sopimuksella luopua oppilasta tai huoltajaa sitovasti.

Puhelimet on palautettu oppilaille vasta koulupäivän päättymisen jälkeen. Asiakirjoista ei ilmene, että oppilailla olisi ollut välitunneilla tarvittaessa mahdollisuutta ottaa yhteyttä esimerkiksi huoltajaansa. Asiakirjoihin liitettyssä opettajan huoltajille lähettämässä viestissä todetaan, että huoltajat voivat olla koulupäivän aikana yhteydessä opettajaan, joka välittää viestin oppilaalle. Käytäntö, jossa oppilaan tai huoltajan tulisi kertoa asiansa ensin opettajalle, joka välittäisi asian toiselle osapuolelle, on ristiriidassa sananvapauden kanssa ja viestinnän luottamuksellisuuden kanssa.

Kännykkäkiellon perusteena on koulun kertoman mukaan se, että oppilaat olivat pelanneet pelejä, jotka eivät olleet sopivia oppilaan ikä huomioon ottaen. Opetushallitus toteaa, että huoltajilla on ensisijainen vastuu lastensa kasvatuksesta. Mikäli koulussa käy ilmi, et-

tä oppilaat pelaavat ikätasolle sopimattomia pelejä mobiililaitteillaan, olisi suositeltavaa käydä oppilaiden kanssa opetuksen yhteydessä keskustelua ikärajojen merkityksestä ja perusteista. Koulu voisi myös tiedottaa asiasta huoltajia, jotta nämä voivat keskustella asiasta lastensa kanssa ja ryhtyä mahdollisiin tarpeelliseksi katsomiinsa toimenpiteisiin.

Koulun vastuulla ei ole valvoa sitä, minkälaisia sovelluksia oppilaat ovat ladanneet mobiililaitteilleen, vaan tämä on huoltajien vastuulla. Sen sijaan koulun toimivaltaan kuuluu puuttua opetusta tai oppimista häiritsevien esineiden käyttöön perusopetuslain säännösten mukaisesti.

Voin myös omana kannanottonani yhtyä Opetushallituksen lausunnossa esitettyihin näkökohtiin ja johtopäätökseen.

Totean, että perustuslain 15 §:ssä jokaiselle taattu omaisuuden suoja koskee myös oppilaiden matkapuhelimia. Kenelläkään ei ole ilman lakiin perustuvia valtuuksia oikeutta vaatia oppilasta luovuttamaan puhelimensa hallintaa. Mobiililaitteen epäasialliseen käyttöön koulussa voidaan puuttua vain laissa säädetyillä keinoilla edellä esitetysti. Jos oppilas häiritsee opetusta tai rikoo koulun järjestystä, eikä tilanteissa ole käytetty opetusta tai oppimista häiritseviä esineitä, voidaan oppilaan käytökseen puuttua esimerkiksi kasvatustarkasteluun. Kasvatuksellista toimenpiteistä ja kurinpitokeinoista on säädetty perusopetusliassa tyhjentävästi. Muita kuin lakiin perustuvia keinoja ei kouluissa saa käyttää.

Saadusta selvityksestä ei ilmene, että kantelijan lapsi olisi häirinnyt opetusta tai muiden oppimista nimenomaan häneltä haltuun otetulla puhelimella, joten käsillä ei ole ollut perusopetuslain 36 d §:n 1 momentissa tarkoitettu peruste oppilaan esineen haltuunottoon. Puhelimet on lisäksi noin kahden viikon ajan kerätty koulun kaikilta muiltakin oppilailta riippumatta siitä, oliko niillä häiritty ja ne oli palautettu oppilaille vasta kunkin koulupäivän päätteeksi.

Katson, ettei rehtori B:n menettely määrätä ”kännykkäkielto” kaikille koulun oppilaille ole ollut perusopetuslain mukaista. Pidän lisäksi perustuslain 12 §:ssä taatun sananvapauden sekä perustuslain 10 §:n tarkoittaman puhelun tai muun luottamuksellisen viestin suojan näkökulmasta varsin ongelmallisena sitä, että samalla kun oppilaat ovat joutuneet luovuttamaan puhelimensa opettajalle, on heidän viestiensä esimerkiksi huoltajille edellytetty kulkevan ”opettajan puhelimen” kautta. Korostan myös, että perusopetuslaki antaa opettajille ja rehtoreille mahdollisuuden oppilaan omaisuuden haltuunottoon vain, mikäli se arvioidaan välttämättömän tärkeäksi ja milloin kaikki lievemmät keinot on käytetty.

Sinänsä ymmärrän saadusta selvityksestä välittyvän huolen siitä, että oppilaat pelaavat ikätasolleen sopimattomia pelejä myös koulussa, jossa he mahdollisesti altistavat niille oppilasto-vereitaankin. Kaikilla oppilaille on oikeus suojattuun, turvalliseen opiskeluympäristöön ja opetuksen järjestäjällä vastaavasti velvollisuus jatkuvasti tarkkailla ja puuttua opiskeluympäristön turvallisuutta vaarantaviin tekijöihin. Kuten Opetushallitus toteaa, on kuitenkin huoltajien vastuulla valvoa, millaisia sovelluksia oppilaat mobiililaitteillaan käyttävät. Myös tällaisten tilanteiden ratkaisemisessa lapsen edun edellyttämällä tavalla korostuu kodin ja koulun välinen yhteistyö, jonka onnistumiseksi tarvitaan koulun henkilöstön aloitteellisuutta ja henkilökohtaista vuorovaikutusta huoltajien kanssa sekä muutoin monipuolista viestintää.

4 TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.3 esittämäni käsitykset A:n koulun rehtori B:n sekä A:n kunnanhallituksen tietoon.

Tässä tarkoituksessa lähetän heille jäljennökset tästä päätöksestäni.